

II. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

УДК 811.161.2'243:378.016(07)

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Ірина Кочан

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра українського прикладного мовознавства,
вул. Університетська, 1, кімн. 233, 79001 Львів, Україна
тел.: 032 239 43 55
ел. пошта: kim1950@i.ua*

Здійснено огляд і систематизацію методичних праць, підручників та посібників з української мови як іноземної, що виходили в Україні та за кордоном, написані окремими авторами чи авторськими колективами.

Ключові слова: методика викладання мови іноземцям, підручники, посібники, методичні вказівки, збірники праць, матеріали конференцій.

Прагнення України інтегруватися у світову спільноту робить її більш відкритою для політичних, економічних та культурних взаємин з різними країнами світу. З метою прискорення процесів адаптації вітчизняної науки і культури до глобальних економічних і соціальних моделей наша держава делегує своїх фахівців до кращих світових навчальних закладів та дослідницьких центрів.

У той самий час і Україна приймає у себе іноземних громадян з аналогічною метою, частина яких це – студенти вищих навчальних закладів. Так, нині, відповідно до міжнародних угод про співпрацю в галузі освіти, близько 50 тисяч іноземних студентів навчаються у понад 226 вишах України. Найбільшим попитом користуються серед іноземних студентів такі спеціальності, як психологія, соціологія, міжнародні відносини, журналістика, філологія, генетика, медицина, кібернетика. Щоб опанувати їх, студенти повинні розуміти мову викладання, знати її на відповідному рівні.

Навчальна дисципліна „Українська мова як іноземна” впроваджена у вищих навчальних закладах відповідно до Закону України „Про освіту” (ст. 67, 68) та з метою підвищення якості підготовки фахівців для зарубіжних країн.

Методика викладання української мови як іноземної – один з нових напрямів української лінгводидактики, який останнім часом почав інтенсивно розвиватися і вдосконалюватися, зумовлений як зовнішніми, так і внутрішніми причинами. До зовнішніх належать: здобуття Україною державної незалежності, надання українській мові державного статусу, а це значить розширення її функцій у всіх сферах життя і стосунків. Окрім того, українська мова є однією з найбільших за кількістю носіїв слов'янська мова, яка поширена на всіх континентах і в багатьох країнах світу.

До внутрішніх відносимо: досвід викладання іноземних мов в Україні і, безперечно, української мови за кордоном, що дало поштовх до інтенсивного розвитку української лінгводидактики, спрямованої на викладання мови як чужої, нерідної для іноземних громадян.

Основою такої методики є підручники і посібники, методичні вказівки, у яких викладено короткі теоретичні відомості і подано систему вправ і завдань для вироблення умінь і навичок володіння мовою, а також досвід викладання УМІ.

Очевидно, в одній статті неможливо охопити усі ці аспекти, бо вони не однакові як щодо наповнення, призначення, так і щодо спрямування. Частина з навчальних книжок виходила за кордоном і була написана безпосередньо для тих, хто хотів вивчати українську мову як мову своїх батьків чи прабаб'яків. Написані такі підручники та посібники як іноземними мовами, так і українською.

Донедавна вважалося, що одним із перших підручників для вивчення української мови як іноземної був підручник *Ю. Жлуктенка, Н. Тоцької та Т. Молодід* для англійських громадян, який вийшов в Україні 1973 року англійською мовою і був відомий багатьом споживачам. Однак зазначений підручник, призначений для англійських студентів, не був першим. Бо у 40-50-х роках за кордоном з'являються підручники *Еви Хонор* „Українська мова: самостійне навчання для початківців” (1946); а також навчальні книжки *Г. Луцького та Я. Рудницького* (1949), *Е. Шклянки* (1949), *Ю. Стецишина* (1951) тощо.

Деякі підручники і посібники виходили в Україні, але серед них варто було виокремити книжки загального спрямування, не розраховані на конкретного користувача певної мовної групи, і такі, які були розраховані на носіїв конкретної мови, зокрема російськомовних громадян, представників інших слов'янських мов, а також неслов'янських.

Цікаво, що ще у 1900 році в Ужгороді побачив світ перший підручник такого спрямування *Августина Волошина* (прем'єр-міністра уряду Карпатської України) для угорської молоді під назвою „Читанка для угро-руської молоді”, а згодом і його ж „Методична граматика угро-руського літературного мови для народних шкіл”.

1918 роком датується праця *Володимира Науменка* – директора київської гімназії – „Керівництво для вивчення української мови в російських школах”.

Вперше питання про особливості викладання української мови в російських школах порушив у 40-х роках ХХ ст. *Максим Бернацький*, доктор філологічних наук, завідувач кафедри Луганського педагогічного інституту. Саме він створив перші підручники для учнів середніх класів шкіл з російською мовою викладання, у яких була врахована специфіка навчання української мови російськомовних громадян. У 70-80 рр. ХХ ст. рекомендації науковця взяли до уваги автори шкільних підручників з української мови, призначених для учнів російськомовних шкіл. Серед авторів – *О. Біляєв, В. Іваненко, І. Олійник, К. Плиско, М. Шкільник* та ін.

Професор *Лариса Паламар* зробила спробу узагальнити методику викладання української мови як іноземної у статті „Особливості вивчення української мови як іноземної” (1972). Для представників інших мовних груп активно випускають книжки викладачі Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова: *І. Макарова, Л. Паламар, Н. Присяжнюк*. Це – „Розмовляйте з нами українською мовою” (1971, 1988), „Вивчайте українську мову” (1975).

Починаючи від середини 90-их, після здобуття Україною незалежності, деякі вищі навчальні заклади, де навчаються іноземні студенти, перейшли на викладання різних дисциплін українською мовою, що створило відповідну потребу знати цю

мову і для іноземних громадян. Студенти-іноземці починають здобувати професію у деяких українських вишах саме українською мовою. Перед основним етапом навчання вони проходять курс мовної підготовки з української мови і лише після цього починають навчатися за спеціальністю. На підготовчому етапі іноземці активно засвоюють лексичний, граматичний матеріали, набувають умінь і навичок говоріння, спілкування українською мовою, проходять процес адаптації до навчання і проживання в Україні. Допомагають їм у цьому викладачі-словесники, основним завданням яких – виробити у студентів, які вивчають українську мову як іноземну, уміння і навички комунікативно виправдано користуватися засобами мови в різних життєвих ситуаціях, під час сприймання, відтворення і продукування висловлювань, однаково розвивати в іноземних студентів усі види мовленнєвої діяльності.

Саме на 1990 роки припадає наступна серія посібників для іноземних громадян. У цих книжках вже намагаються враховувати мовний рівень: початковий, рубіжний, основний і т.д. Це, зокрема навчальні книжки *О. Сербенської, З. Терлака* „Украинский язык для начинающих” (1991), „Самоучитель украинского языка” *Ю. Исиченко, В. Калашиника та А. Сващенко* (1992), у яких автори послідовно, в доступній формі розкривають основи української фонетики, граматики, формують базисний словниковий запас, навички усного і писемного мовлення. Однак особливості мови, яку вивчають, подано через призму російської і у зіставленні з нею. Книжки були розраховані для тих, хто хотів вивчити українську мову або удосконалити знання про неї. У першому з названих посібників (Олександри Сербенської та Зеновія Терлака) матеріал подано за мовознавчими розділами (фонетичними, граматичними), у другому – за певними темами: „Аеропорт”, „Міська вулиця”, „Пошта, телеграф”, „Квартира”, „Кімната”, „Сім’я”, „Погода. Клімат”, „В універмазі”, „Календар” та ін.

У цей час в Ужгороді виходить „Українська мова для початківців”, яку уклали *П. Лизанець, К. Гарват* (1992). Цього ж року у Києві побачила світ брошура під назвою „Вступний розмовно-інтенсивний курс з української мови: Для студентів Інституту міжнародних відносин”.

У 90-х з’являються книжки і за кордоном. Зокрема для англомовних користувачів виходять: „Розмовна українська” *Яна Преса, Стефана Пуга* (1994) (Лондон-Нью-Йорк), „Українська мова” *Г. Дуравця* (Київ-Торонто) (1993).

Саме 1993 року в Ялті відбувається міжнародна науково-методична конференція, присвячена проблемам викладання української мови як іноземної, мета якої „...пошуки нових підходів до викладання української мови як іноземної із застосуванням найперспективніших набутків сучасної лінгводидактики...” [4: 6].

Постало питання про лінгвістичне забезпечення **практичного курсу** української мови. 1994 року світ побачив посібник *Г. Свстигнєєвої* „Перші кроки українського мовлення: навчальний посібник для студентів-іноземців” (Львів). За роботу беруться також відомі науковці з Інституту української мови та Інституту мовознавства: *І. Вихованець, Є. Карпіловська, Н. Клименко* „Вивчаємо українську мову. Розширений курс. Самовчитель” / За ред. *В. Русанівського* (К., 1996), науковці з вищих навчальних закладів: *М. Гримич, Н. Непійвода, В. Різун*. „Українська мова щодня: Початковий рівень. Навчальний посібник” (К., 1998); *Л. Паламар*. „Практичний курс української мови: Поглиблений етап вивчення” (К., 1995)

Чимало фахівців з російської мови як іноземної переключаються на українську мову і розроблену та апробовану методику РКІ накладають на державну мову

України, яку повинні опанувати іноземці. До таких видань належать посібники *Г. Новицької, Т. Поліщук „Вивчаємо українську”* (Львів, 1995).

В окремих працях з УМІ вивчення мови як іноземної подано через призму фахового мовлення. Це зокрема: *С.Панько „Українська мова: Посібник для філологів”* (Ніредьгаза, 1995), *Ю.А. Жлуктенко, Е.А.Карпиловская, В.И. Ярмач „Изучаем украинский язык: Самоучитель”* (К.,1996). *С. Альохіна, Г. Онкович, Я. Шутенко „Українська мова для іноземних студентів: початково-предметні курси (Математика. Креслення. Хімія. Фізика. Біологія”* (К., 1998); *Х. Бахтіярора, С. Лукашевич, І. Майданюк, М. Сегень, С. Петухов. „Українська мова: Практичний курс для іноземців. Посібник для слухачів підготовчих відділень і факультетів”* (медичного спрямування) (Тернопіль, 1999).

За кордоном у 90-х роках побачили світ: у Гамбурзі *С. Амір-Бабенко*, видала навчальний підручник з української мови для німецькомовних студентів „*Lehrbuch der ukrainischen Sprache*” (1999) та ін., у Варшаві „Підручник української мови” *Й. Співака* (1996); *Ірени Гук та Мирослави Кавецької „Підручник до науки мови української”* (Люблін, 1994), *Михайла Лесіва „Шкільна граматики української мови”* (Варшава, 1995).

Плідно працює у цій царині і професор Чернівецького університету *Надія Бабиш*. Вона автор чисельних методичних рекомендацій щодо методики викладання української мови в школах України з румунською, угорською та польською мовами викладання, співавтор аналогічних шкільних підручників для учнів 10-11 класів з румунською (1997), угорською (1999) та польською мовою викладання (2000). Аналогічні підручники для учнів 7-9 класів пише професор цього самого університету *Ніна Гуйванюк* (Чернівці).

До речі, у 70-80 роки автором підручників для учнів польських шкіл був доцент кафедри української мови Львівського державного університету *Михайло Шкільник*.

У II половині 1990 рр. відкривається спеціалізація з УМІ у кількох вищих навчальних закладах, у тому числі й у Львівському національному університеті імені Івана Франка, Національному університеті імені Тараса Шевченка (Київ) та ін. Відкриття спеціалізації зумовлює розроблення відповідних програм, сертифікаційних рівнів, методичних матеріалів. З'являються не лише навчальні книжки, а й методичні. Серед них: *Ярослава Грицьковича „Методика навчання української мови як іноземної: Посібник для вчителів”* (Варшава, 1998).

На початку ХХІ століття основна увага методистів спрямовується на лінгвокультурологічний підхід у вивченні української мови іноземцями. Окрім навчальних підручників і посібників, виходять методичні посібники „Вивчення лексикології в умовах діалогу культур”, „Про етнокультурознавчий компонент у змісті мовної освіти” (*В. Дороз*) та ін.

Підручники і посібники початку століття відзначаються творчим підходом авторських колективів чи окремих авторів до їх укладання та наповнення. Дався взнаки досвід попередників. Основна мета, яку переслідують упорядники, – комунікація, тобто вміння спілкуватися не лише в навчальній, а й у позанавчальній ситуації. Для цього у навчальних книжках звертається увага на формування умінь і навичок з усіх видів мовленнєвої діяльності. При цьому важливу роль відіграють комунікативний мінімум, підбір текстів, картотека мовленнєвих дій, підготовка системи вправ і завдань.

Зокрема в Україні посібники маркуються за мовними рівнями: *Вінницька В.М., Головяшина Л.С., Плющ Н.П. „Українська мова як іноземна (початковий курс)”*, (Київ,

2002); Тамара Кудіна „Українська мова як іноземна: початковий курс” (2010) або за видами мовленнєвої діяльності (Зайченко Н.Ф., Воробйова С.А. „Практичний курс української мови для іноземців: усне мовлення” (К., 2005); Марія Джура. „Посібник з української мови для студентів-іноземців (Лексико-граматичний практикум)” (Л., 2005); Макарова Г., Паламар Л., Присяжнюк Н. „Розмовляймо українською” (2002); Б. Сокіл „Вчимся розмовляти українською” (Львів, 2003) тощо.

Новинкою стають комплексні підручники: О. Палінська, О. Туркевич „Крок-1” (Львів, 2011), що містять посібник як для студентів, так і для викладачів. Створюючи „Крок 1”, автори базувались на трьох принципах. Перший: книга повинна бути комунікативною. Другий: якісною і цікавою, третій: розписаною за рівнями А, В і С. Сьогодні підручник апробований у Познанському університеті (Польща). Для друку вже підготовлені два наступних видання: для читання та прослуховування.

Чумак В. В., Чумак О. Г. „Українська мова як іноземна. Ч. II: Основи морфології, синтаксису, стилістики” (КЛУ, 2006). Пропонований посібник є складовою навчального комплексу для студентів-іноземців, першою спробою створення науково-методичної праці, яка спирається на здобуті під час вивчення (знов-таки! російської мови) уміння та навички студентів і яка враховує особливості кредитно-модульного навчання у вищих гуманітарних закладах України. Посібник є початковим курсом при вивченні української мови і призначений для слухачів, які вивчали російську мову 2–3 роки.

На Міжнародних конгресах, форумах, конференціях питання викладання української мови як іноземної виносяться в роботу окремих секцій, ставляться на пленарних засіданнях. Серед виступів привертають до себе увагу доповіді Г. Лісної: „Українська мова як іноземна в Росії: до проблеми концепції викладання” (Чернівці, 2003, Конгрес Міжнародної асоціації українців). Зокрема, у своєму виступі пані Лісна наголосила, що існують загальні і спеціальні програми вивчення української мови в Росії. Наприклад, загальна програма МГІМО передбачає:

- для спеціальності „лінгвістика та міжкультурна комунікація”: практичний курс української мови, курси перекладу (усного і письмового) з української мови на російську та з російської на українську. У майбутньому передбачається курс синхронного перекладу;

- для спеціалістів-міжнародників: основний курс (практичний курс української мови) та спеціальні курси – суспільно-політичний переклад та спецкурс „Офіційне листування та дипломатичні документи”.

У 2010 році вийшов у світ її підручник, надрукований російською мовою, „Українська мова для країн СНД”. Усього у Російській Федерації налічується понад десять ВНЗ, де вивчають українську мову.

У Німеччині опануванню української мови надає Український вільний університет у Мюнхені та українські школи. Учні й учителі освітніх закладів для слухачів українського походження мають у своєму розпорядженні різні підручники й посібники (усього 6 позицій), починаючи від самовчителя та експрес-курсу для швидкого вивчення базової лексики, які розраховані на майбутніх туристів, що збираються в Україну. Для інтенсивного та ґрунтового вивчення української мови існує чотири доступні підручники: Світлани Амір-Бабенко (1999), Ольги Ангальт-Буш (1996), Віри Колбіної та Світлани Сотнікової (2004), Людмили Шуберт (2005, 2007). Ці підручники двомовні, побудовані на граматики-перекладному методі і спрямовані на німецькомовного учня [2: 72–75].

В Україні з'являються електронні підручники (В. Бадер, А. Ярмолюк та ін.). Оскільки протягом останніх років активізувався інтерес українських науковців до лінгвокраїнознавчої проблематики, то і тексти для читання й аудіювання добиралися такого тематичного спрямування: „Україна. Українці”, „Державні символи”, „Батьківщина. Луганщина”, „Звичаї і традиції українського народу”, „Українська пісня” тощо. Провідними є також комунікативний та функціонально-стилістичний підходи [1: 109].

Автори окремих видань пропонують опанувати українську мову у стилі терміни: *Фролова Т.Д.* „Українська за 26 днів для тих, хто її не вивчав” (К., 2004), *Б.Сокіл* „Українська за три тижні...” (Тернопіль, 2010)

За кордоном підручники і посібники видають як українці, що там працюють (*О. Белей, О. Бенюк, Р. Галючко, І. Денисюк, В. Василенко, В. Колбіна, С. Сотнікова, Н. Станкевич*), так й іноземні фахівці (*А. Гумецька, Й. Капралі, Е. Кучарська, Д. Ярчак Г. Лісна* та ін.)

Має велике значення, щоб сучасні методисти не забували, що „мову у всій її складності не можна пізнати, якщо не...звернутися до...людини, до конкретної мовної особистості, а також до такої „індивідуальності”, як нація”.

За останні 10 років вийшли науково-методичні збірники праць „Українська мова як іноземна: У 2 ч. (К., 2008). – (Укладач *С.А.Чезганов*)”. „Теорія і практика викладання української мови як іноземної” (Львів: Вид-во Львівського національного університету імені Івана Франка, Вип. 1– 6, 2005–2011). У збірнику вміщено наукові розвідки, присвячені актуальним проблемам викладання української мови як іноземної. Розглянуто методичні засади вивчення фонетики, лексики, граматики української мови, з'ясовано роль лінгвокраїнознавчого аспекту та міжкультурної комунікації у процесі навчання чужої мови, проаналізовано форми, методи і засоби викладання української мови в іншомовній аудиторії. Подано рецензії на сучасні підручники з вивчення іноземної мови.

У 2009 році у Львівському національному університеті імені Івана Франка відбулася конференція за участю кафедр українського прикладного мовознавства, польської філології, центру україністики та провідних фахівців університетів Польщі та Школи польської мови та культури Сілезького університету з проблем сертифікації за європейськими стандартами, де йшлося про систему сертифікації знань з національної мови як іноземної. Польські колеги поділилися своїм досвідом, бо у них це питання поставлено належним чином.

На сьогодні необхідно виробити й прийняти Державний освітній стандарт з української мови як іноземної та виробити сертифікат єдиного зразка, який би був конвертованим у різних країнах світу, запровадити систему сертифікації української мови як іноземної, ознайомитися із загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання.

Необхідні і курси підвищення кваліфікації викладачів УМІ.

Перший досвід роботи на шляху організації курсів підвищення кваліфікації за програмою „Українська мова як іноземна” має колектив Інституту перепідготовки та підвищення кваліфікації при Національному педагогічному університеті імені М.Драгоманова. Там сплановано роботу у напрямку поліпшення загального процесу підготовки іноземних студентів і, в той же час, дійшли певних висновків й виявили ефективні підходи для вирішення проблем, що постали. Це передусім:

1. Найважливішим є визначення методологічних засад викладання української мови як іноземної.

2. Найслабшим ланцюжком процесу вивчення української мови як іноземної є відсутність достатньої кількості підручників, які б відповідали сучасним вимогам викладання. Отже, програми і проекти для наукового та методичного забезпечення вивчення української мови як іноземної, що підтримуються Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України, мають передбачити написання підручників з української мови як іноземної найвищої якості та необхідної кількості.

3. Сучасне вивчення української мови іноземними студентами вимагає використання інформаційних технологій, а саме розробку та впровадження електронних підручників, створення різноманітних педагогічних програмних засобів: мультимедійних навчальних програм, електронних словників, довідників тощо.

4. Для вирішення проблеми оптимізації та інтенсифікації процесу навчання іноземних студентів бажано проводити щорічні науково-практичні конференції, круглі столи з питань викладання дисципліни „Українська мова як іноземна”, що власне ми і робимо.

Не вирішене ще остаточно питання щодо методики викладання української мови як державної в школах нацменшин (з російською, польською, угорською, румунською та іншими мовами викладання). Усе це потребує передусім уваги і сприяння з боку держави, кваліфікованої підготовки спеціалістів – вчителів та викладачів для таких навчальних закладів.

Проблем багато, але їх треба колективно обговорювати і шукати оптимальних шляхів розв’язання.

1. Бадер В. Теоретичні засади побудови електронного підручника з української мови як іноземної / Валентина Бадер // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наук. праць. – Львів, 2008. – Вип. 3. – С. 105–110.
2. Бруннер К. Українська мова як іноземна в Німеччині / Каті Бруннер // Теорія і практика викладання української мови як іноземної: зб. наук. праць. – Львів, 2008. – Вип. 3. – С. 72–75.
3. Кочан І. Захлюпана Н. Українська лінгводидактика в іменах: словник-довідник / Ірина Кочан, Ніна Захлюпана. – Львів, 2011. – 236 с.
4. Українська мова як іноземна: Проблеми методики викладання : зб. матеріалів Міжнар. наук. конференції. Ялта : вересень, 1993.
5. Туркевич О. Становлення термінології методики викладання української мови як іноземної (на матеріалі діаспорних навчальних посібників) / Оксана Туркевич // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наук. праць. – Львів, 2010. – Вип. 5. – С. 75–180
6. Туркевич О. Палінська О. Триступеневий підручник з української мови як іноземної на основі комунікативного підходу / Оксана Туркевич, Олесь Палінська // Друга Міжнародна науково-практична конференція „Діаспора як чинник утвердження держави України у міжнародній спільноті. Українська діаспора у світовій цивілізації”. – Львів, 18-20 червня 2008 року. – С. 229–230.

FORMATION AND DEVELOPMENT OF TEACHING UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

Irina Kochan

Carried out a review and systematization of methodological papers, textbooks and books on Ukrainian language, which came out in Ukraine and abroad by individual authors or author groups.

Key words: methods of teaching languages to foreigners, manuals, guidelines, collections of papers, conference proceedings.

**СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ МЕТОДИКИ ПРЕПОДАВАНИЯ
УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО**

Ірина Кочан

Осуществлен обзор и систематизацию методических трудов, учебников и пособий по украинскому языку как иностранному, которые выходили в Украине и за рубежом, написанные отдельными авторами или авторскими коллективами.

Ключевые слова: методика преподавания языка иностранцам, учебники, пособия, методические указания, сборники трудов, материалы конференций.

Стаття надійшла до редколегії 5.03.2012

Прийнята до друку 2.04.2012